

nám tento udílí aneb slibuje, vždy více, vždy stejněji všemu lidstvu a všem třídám jeho budou prospívati.

Pročež mohou všickni, y jichž srdci plápolá láska k bližnímu a touha pomoci všem lidem stíženým tělesnými nedůstatky, netoliko beze strachu před křivdou a beze všech rozpaků, alebrž i s plnou důvěrou v budoucnost, za cíl činnosti a podpory sobě vystavili všestranný rozvoj výrobní síly společenstva.

Hlava X.

Úvahy o namítkách proti blahodějnosti a dostatečnosti neustále rozmnožované výroby.

§ 135.

Na základě zkušenosti a po uvážení všech výsledků novověkého průmyslu neváháme teda uznati sesílení výrobnosti lidské za nejmocnější podporu blahobytu a svobody veliké většiny lidu, zvláště pak lidu pracujícího; toto naše mínění však není bez odporu, ano činí se proti němu mnohé namítky jichžto důležitost dobře uznáváme, pročež také jich ohledání docela pominouti nechceme; nemohouce ale pro meze jež jsme spisu svému vytknuli o všech pojednati, hodláme v uvážení vzíti aspoň dvě z nejhlavnějších, kteréž se častěji slychají, a z nichž jedna na částečné nedostatečnosti druhá pak na přílišnosti výroby se zakládá.

První nám praví: nedá se ovšem zapříti že síla výrobní člověka v některých větvích průmyslu velice se zmáhá; jsou však jiné velmi důležité větve výroby, kde se to rovnou měrou neděje ba kde postup důmyslu lidskému tak lehce povůli není a nikdá nebude. Co nám platno rozmnožiti výrobu v bavlněných, železných výrobcích, byť by i tisíckráte, nedovedemeli rozmnožiti výrobu i v těch větvích které nám po-

travy dodávají, rovnou měrou, ba budeli se dokonce lidstvo u větší míře zmáhati než výroba v rolnictví, v chování dobytka atd., ješto by se naopak diti muselo, kdyby měl i chudý, jenž nyní nedostatek trpí, s potřebu dobrých a záživných potrav nabýti. Ani sukny, ani kartouny nelze se nasytiti a vedlé bohatých skladů výrobků fabričních budou lidé hladem umíratí.

A však prospěch, jenž se za našeho času v rolnické výrobě ve mnohých zemích ukazuje, je v celku malý a vedlé přírostu lidstva nedostatečný, ano jsou i mnohé země kde se zvláště v chování dobytka znamenité umenšení pozoruje, kteréž netoliko zpět na úrodu rolní zle působí, ale umenšením masa co do množství také cenu masitých potrav zvyšuje, a tudy chudší třídu lidu více a více silné a záživné stravy zbavuje.

§ 136.

Nelze ovšem zapřítí že v námítce této je mnoho pravdivého, ba že v některých zemích, neli ve výnose rolí, aspoň v chování dobytka zpátečný směr statistickými počty dokázati se dá. Z takového umenšení dobytka následuje ztráta sil pro polní práci, ztráta velmi škodlivá v mrvě, ve všelikých potravách mléčných a ve mnohých velmi důležitých látkách jichžto ze zvířat domácích nabýváme, jako: kože, rohy atd. hlavně pak plyne z něho pro celé společenstvo naše veliké umenšení zásoby masa, kteréžto potravu se u nás krom toho ve mnohem menší míře požívá než by se žádati mělo, poněvadž je vždy prospěšnější zdraví lidskému, než mnohé u nás tak oblíbené potravu moučné, a že člověku pracujícímu, byť by jí i méně požil více k duhu jde a větší posilu poskytuje. Pravili jsme již svrchu že se pozorovalo ano i zkouškami dokázalo že přednost dělníků anglických před jinými národy, spolu také v tom svůj původ má, že se oni hlavně neřkuli výhradně hovězinou živí. Ba hovězí pečeně jest v Anglii tak oblíbena že se tam stala takorča předmětem národní pýchy (*Roast beef of old England*). Následek toho jest, že se tam ve-

lice o nabytí mnoha a dobrého masa dbáti a k tomu cíli dobytek pilně pěstovati musí. O to pak se u nás málo dbá. Ba jest u nás v tom ohledu u mnohých hospodářů pošetilost tak veliká, že ubohému dobytčeti každý kousek píce závidí, všecko co ztráví za pouhou ztrátu pokládajíce, ano že se nejlépe hospodařiti domnívají, když hodně mnoho slámy a sena za hotové prodati, počet svého dobytka hodně zmenšiti a pak dobrou louku na špatné žitniště proměniti mohou, kdežto je dokázaná věc že dobytek obracuje píci požitou předně k nutné úživě vlastního těla, a teprva z oné píce užitek vydává které se mu dostalo nad nutnou potřebu a že se tudy hospodář dobytek svůj špatně krmící samochtě okrádá, nevzpomínaje ani o tom kterak z chudého krmení i hubenou, jen málo užitečnou mrvu dostává. Že takový nerozum našich hospodářů krom toho zvláště roční výrobu masa a výnos vší úrody rolní znamenitě menšiti musí, dalo by se snadno dokázati, kdyby úřední udání naše vzhledem toho byla tak úplná a tak známá jako v Angličanech a ve Francouzích.

§ 137.

Nelzeť zajisté pozornost vlády a všech lidumilů dosti často k tomuto zanedbanému zlatodolu národního bohatství obracet a nadějeme se také že ho spodárství polní, jemuž se strany vlády posud tak málo podpory se poskytovalo, a jež i ve veřejném mínění společenstva, vedlé pyšnějších a více hluku činících svých sester, fabrikace a tržby, při své tiché skromnosti jako za popelku považováno bývá, brzo dle své prayé ceny a užitečnosti poznáno, ctěno a zvelebováno bude.

To bude ovšem nejlepší odpověď na namítku proti mínění našemu činěnou. A však nesmíme pominouti mlčením že ona výčitka umenšené výroby potrav, nikoli všeobecně, nýbrž jen o některých krajinách s právem pronešena býti může, a již z prvu jsme se o tom zmínili, že nejlepším důkazem všeobecného zmáhání-se výroby i na této straně jest to, že ve mnohých zemích nyní porovnání k někdejšímu dvou- i koliknásobný počet obyvatelův dostatečnou výživu nalézá,

Ostatně by se mýlil velice kdoby se domníval, že rozmnožování průmyslu se děje na ujmu výroby rolní. Jest tomu právě naopak. Skutečnost ukazuje že právě v těch zemích, kde průmysl nejmocněji postupuje ku předu, také i výroba rolní ku předu kráčí. Rozmnožení průmyslníkův má za následek rozmnožení výroby rolní, poněvadž oni, dobývajíce z práce své silných výdělků, rolníkovi za potravy jeho mnoho výměnou dáti mohou, a že tento jsa lákán pohledem na hojnost statků, jež mu oni se všech stran na výměnu nabízejí, jich více pro spotřebu svou sobě opatřiti hledí; to pak má oboje za následek že rolník více plodin z role dobytí se snaží a i všechny části polností svých, i ty kterých prvé zanebával pilněji a výnosnějším způsobem vzdělávati se učí.

Jiná příčina je nebývalé rozmnožení kapitálů kteréž z průmyslu následuje a snížení běžných úroků. Kapitalisté vidouce že kapitály jich průmyslu zapůjčené, jen malé úroky nesou, hledí jich jinam obrátiti kde by více nesli, a tak je vkládají nejčastěji do rolnictví čímž se tomutu neobyčejného vyvinutí dostává.

Krom toho přichází průmysl rolnické výrobě mocně na pomoc velikým zlacněním a zdokonalením nástrojů jejich, z čehož vyplývá následek že výroba rolní se stane i hojnější i lacinější, poněvadž nápotom stojí méně práce, času i nákladu.

Velemocně podporuje průmysl rozmnožení potravních plodin svými zbytky a odpadky. Každý z nás ví jak velice se rozmnožila výroba potrav a sice masa i zrní, na dvořích s nimiž jsou spojeny závody průmyslové jako líhovny, cukrárny, pivováry, klišárny a t. pod. Je vůbec množství fabrik takových jichž odpadky za výborné mrvivo slouží ač jich bohužel hospodáři ve mnohých stranách ještě neznají a necení, dopouštějíce ve nerozumu svém že fabrikanté takovým odpadkům odplavením aneb jiným způsobem na zmar přijíti dávají. Takové jsou npr. odpadky všelikých dílen koželužských, plynáren, rozmanitých dílen lučebních, všeliké louhy, kaly a t. pod. Poznáním užitečnosti všelikých těchto přehojných odpad-

kův průmyslu a moudrým jich použitím k mrvení, rozmnoží se zajisté výroba potrav způsobem nevídaným, jakož toho mnohé doklady dílem již u nás, ve mnohem větší míře však v Anglii vidíme.

Dále množí se s postupem vzdělansoti a průmyslnosti lidské zásoba potrav společenských ještě jiným způsobem a na jiné straně. Mnohé věci, kteréž lid jindá pro obmezenost vědomostí nebo pro pověrečnost svou za nezáživné, nečisté nebo škodné pokládal, začínají nyní rozmnožovati počet našich potrav. Jeť věru až směšno, jak daleko takové předsudky časem sahají. Tak je u nás na př. množství lidí jimž by se pečeně z králíka co jídlo neobyčejné a tudy nečisté hnusilo; ve Francouzích chová jich každý sedlák takořka beze všeho nákladu, rovněž jako naši holuby se chovají; a pečeně ta je nejenom u něho nejobyčejnější ale i v panských kuchyních oblíbená. Společnosti rozšiřující požívání koňského masa, kteréž se v posledních létech sem a tam zvláště v Němcích založily, vydaly mnoho písemných důkazů jak prospěšno by zavedení této prý velmi chutné potravby bylo. Mnoho rybníků bylo za novějších časů na užitečnější pole obráceno, mnoho prvé nepřístupných bažin mohutnými prostředky nového průmyslu, kanály atd. vysušeno a úrodě věnováno. Rozmnožené a zdokonalené dobývání kamenného i hnědého uhlí a rašeliny poskytl nám na mnohých stranách možnost, rozsáhlé lesy beze škody polnímu hospodárství odevzdati. I jiné rozmnožení potravy děje se následkem zvelebení průmyslu. Zdokonalením plavby a cest otevření jsou nám i jiní, nesmírně rozsáhlí dílové světa, kdežto nám úrodná půda, lesy zvíří oživené, a rybné řeky náramné množství potravy poskytnouti mohou.

V jižní Americe zabíjí se na tisíce kusů divokého dobytka a rozličné jedlé zvíře z níž maso se zahazuje a jediné kůže a rohy na prodej se zachovávají. Toto výborné maso může se nově vynalezenými methodami pro zachování masa, před zmrháním uchrániti a svým časem lidnaté Evropě na výživu dodati, až se převoz usnadní aneb naše výrobky tak zlaciní že jich budeme moci v takové hojnosti na výměnu dáti, že se práce taková obyvatelům oněch krajín odmění.

Tu však by mi mohl někdo namítnouti: tyto výhody mohou trvati jen na čas, až se v těchto krajích obyvatelstvo tak rozmnoží jako se rozmnožilo ve svobodných obcích severo-amerických; pak tato podpora pro nás přestane, a obyvatelstvo, kteréž povstalo u nás v bezpečenství založeném na této výživě, bude tím více nedostatkem stíštěno. Ovšem; ale čas ten je ještě daleko od nás; mnohé století ještě uplyne a mnohá pokolení vystřídají se na povrchu zemském, než všechny úrodné půdy budou uvedeny pod rádlu. A pak nesmíme zapomenouti, že zdokonalením plavby netoliko země ale i nekonečné moře pod panství naše se dostaly. V dalekých stranách velikého oceanu, kde jindá dech lidský nezavíval, kde ale milliony ryb chutných a záživných v hlubinách vodních coročně se rodí a hynou, dá se ještě paroloděmi a zdokonalenými prostředky rybářství náramná zásoba potravy pro lidstvo nabyti, a v skutku podává již výtěžek rybářství obyvatelům krajin přímořských až na mnoho mil od moře velikou část jich potravy kteráž se jim na mnoze už z dalekých moří dostavuje.

Ale to všecko jsou předce jen jako postranní užitkové pro rozmnožení potrav provázející postup průmyslu.

§ 139.

Hlavním původem rozmnožení potrav zůstane vždy půda sama ve spolku s lidskou prací a důmyslností. Pomocí těchto může každý národ doma na půdě své přirozené, výrobu plodin potravních nesmírně rozmnožiti a matka země ukáže se nám zajisté tím štědrejší, čím více pilným skoumáním vlastnosti její poznáme, čím laskavěji a bedlivěji, čím hojněji abych tak řekl potřebám a žádostem jejím zadost činiti budeme. Posud ovšem víme v tom ohledu velmi málo; u porovnání k průmyslu jsou naše známosti v hospodárství takořka ještě jako ve věku dětinském. Vidíme kterak se tu okolo nás děje mnoho věcí, aniž pochopujeme proč a jak.

Hospodář ví ze zkušenosti že jedno pole jeho pod horou zvláště dobře žito rodí a že druhé za potokem dává hojnost hráchu, on ví že v půdě sypké, suché nejlépe pomůže hno-

jem a těžké mazlavé vápnem neb i pískem. My víme všickni že louka miluje položení nízké a vlhké a brambory zas že v rumci dobře se zvedou, že pšenice vyhledává půdu mastnou, hlubokou, kdežto na výslunné skalnaté a vapenité stráni vinnice výborně se daří. V čem ale toho všeho příčina, o tom umíme leda jen něco povrchního udati, málo kdo však, ba nikdo pravý původ a základ věci.

Ovšem pak známe pravidla a pořádek těchto věcí t. j. proč jsou tak a ne jinak již mnohem lépe než je znali předkové naši, a kdož může říci, že jich nikdá nepoznáme důkladněji!

Novější chemikové jako zvláště pověstný Liebig v Mnichově, Stöckhardt v Tharandě a j. obrátili k této důležité věci svou pozornost a učené své badání.

Ze zkušenosti zná každý hospodář že totéž obilí po sobě seté zle se daří, ba že zrní po zrní tak dobře se nevede jako po okopávaninách. Z toho se právem soudí že každá rostlina při zrostu svým jisté látky ze země traví, a sice každá buď jiné neb aspoň v jiném množství, a že tudy musí býti prospěšno jen tehdaž s některým semenem do též půdy se navrátiti, až by země, v níž se rozliční živlové neustále spojují a rozlučují, tímto působením opět ty látky byla zplodila, jichž toto sémě právě k rozvinutí svému potřebuje. Jak mile ale poznáme dobře tyto pro každou rostlinu potřebné látky jakož i poměr jich mezi sebou, což lučebním skoumáním není netoliko nemožno ale i pravdě podobno, pak budeme moci právě tyto látky do země vložití pokud opatření jich nebude příliš nákladné; zdar zásevy bude pak od vůle naší více záviseti než od povahy půdy jako posud, a my docílíme úrod posud neslýchaných.

Novější chemie podala nám v tomto oboru skutečně již některé velmi zajímavé výsledky svého badání. Ještě mnohem hojnější můžeme od postupu lučby očekávati kterýž zároveň o lacinější způsobení lučebnin rolníkovi potřebných rok od roka s lepším úspěchem se stará.

§ 140.

Ješto však nás příklady a události lépe přesvědčují než rozjímání, uvedu některé takové na doklad, jak velice se i

výroba potrav průmyslnosti lidskou sesíliti dá. Opět jsou to průmyslní Angličané od nichž si příkladů vypůjčiti musím, neb oni netoliko v průmyslu ale i v hospodárství rolním již nejvíce mezi národy dovedli. Jmenovitě v chování dobytka, dokázali již pravé divy. Ačkoli s prvo počátku země jich v dobytkářství žádnou přednost neměla, ano ve mnohém ohledu za jinými stála, dovedli toho v ponebí nehrubě příznivém, že nyní kuň anglický platí za vzor největší rychlosti; že ovce jich nejvíce vlny dávají a hovězí dobytek největší výnos masa poskytuje. Jejich dvory jsou zřízeny takorča jako fabriky na maso, zřízení chlévů, píce a nápoj, křížování plemen, poměry vzduchu a světla, pohybování, zkrátka všecko, se u nich tak pozoruje a odměruje že si tím hospodář způsobí dobytek, jaký právě potřebuje; a jako u nás každá hospodyně ví jak má nakládat s husou, máli z ní mnoho sádra míti, tak Angličtí hospodáři tomu rozumějí, jak si mají způsobiti dobytče, které by dalo buď mnoho masa aneb takové, které by mělo silné hnáty, a nebo které by chodilo dobře v tahu. Asi před stoletím měla Anglie nedostatek ve všem dobytku, jak pro práci polní tak i pro potravu; že teď má domácí zvířata jimž ve světě není rovných, toho příčinou je důmyslnost a snažlivost hospodářů anglických; mimo mnohé jiné získal si hlavní zásluhu o to muž jeden jehož jméno zajisté vši slávy hodno a o němž co příkladu pamětihodném několik slov povíme.

Bakewell, prostý hospodář, pachtýř dvora ve farství anglickém Dishley, věda že křížováním plemen a rozličným chováním a krmením dobytka, veliké změny v jeho zevnější způsobě docíliti se dají, obrátil především všecku pozornost svou k tomu, kterak by si hospodář šetřením těchto pravidel, dobytek svůj právě pro potřebu svou způsobiti mohl. Nehledě na krásu postavy a zrostu snažil se u jednoho druhu svého dobytka hlavně části masité vyvinouti, jiných které se u řezníka za odpadky považují zanedbáváje a tak po 15 letech toho dovedl, že měl dobytek hovězí o nízkých nohách s tenkou kůží, jehož masité části samy $\frac{3}{4}$ celé jeho tíže obnášely, jehož odpadky pak velmi nepatrné byly. Pokládaje rohy za časem nebezpečné, utvořil si krávy bez rohů. Podobně založil ono ple-

meno krásných a vele-silných koní, jichž v Londýně potřebují ku převážení zboží. Nejznamenitěji ale posloužil ovčářství; on toho dovedl že ovce jeho dávaly zároveň jemnou vlnu a hojnost masa, dvě vlastnosti o nichž zkušený ovčáci myslí že se spojití nedají, a pro něž ovce jeho z dvora v Anglii došly pověsti; a posud podržel druh ovcí od Bakewella utvořený jmeno Dishley sheeps.

Dle nálezů Bakewellových pokračovalo se dále, a snažením mnoha důmyslných a vzdělaných hospodářů dovedlo se tolik že nyní chování dobytka pravým uměním se stalo; a tak Angličané, kteříž jsouce velcí milovníci masitých pokrmů a zvláště hovězí pečeně, (jižto i v národních písních svých slaví), toho zvláště potřebovali, nabyli více a lepšího dobytka než která jiná země, kteráž v tom ohledu značného postupu neucínila. Za příklad slouž zde země francouzská, zajisté jedna z předních z ohledu hospodářství o níž máme právě doklady některé po ruce. Dle počtu Francouze Rubichona zůstala vlast jeho daleko za Angličany. Tisíc rodin s rolním hospodářstvím se obírajících vychová ročně:

	v Angličanech,	ve Francouzech	
koní	273	65	to jest 4krát
hovězího dobytka	1,230	203	" 6 "
ovčích	11,000	1043	" 10krát

méně ve Francouzech než v Angličanech.

§ 141.

Podobným způsobem mají Angličané velikou přednost vzhledem na rolní výnos obilí. Tak se nalezlo (též dle Rubichona) že 1000 rodin rolnických v Angličanech vyvede ročně 56,000 hektolitrů zrní, kdežto ve Francouzech tentýž počet na stejné výměře rolí jen 40000 hektolitrů vyvodí.

Ve velké Britanii počítá se 32 millionů anglických jiter rolí vzdělaných, v Irsku " 14 " " "

Přednost hospodářů anglických nad irské co do výrobnosti ukazuje se v tom že onino vyvedou výrobu 150 mill. liber) v ceně a tito jen — — — — — 36 " ")

a při tom je předce v Irsku o 75000 rolních dělníků více než v Anglicku.

Ačkoli se takto výroba rolní v Anglii velice množí, ubývá předce v poměru k celému obyvatelstvu země na počet lidu rolnictvím se zanášejícího. Příčinou toho je, že jest výrobnost rolníka nynějšího větší než kdy bývala. Počítá se že 1000 osob v Irsku dobylo potravy pro 1522 lidí (dělníky samé v to počítaje), a r. 1841 jen pro 1511; ješto v Anglicku 1000 osob rolnického stavu vyrobuje potravu dostatečnou pro 3984 osob, to jest jeden člověk asi tolik co 4 lidé spotřebují.

Pokrok rolnický děje se ve dvojím směru, neboť jakož earl Fitzwilliam ve své adrese k majetníkům půdy svědčí: zajedno se rozmnožilo veliké množství půdy pod pluh vzaté a za druhé zvýšil se výnos rolí ještě ve mnohem větší míře. Počítá se že od r. 1760 do 1844 přibylo v Anglii pod pluh zemi prvé nevzdělaných: 7,076.610 jiter a od počátku tohoto století již 3,855.810 jiter. Ve výrobnosti hospodáře, stalo pak se takové polepšení že 1000 jiter pole (role a louky dohromady) kteráž dávala r. 1801 potravu pro 3.810 lidí jídává nyní dosti pro . . . . . 5.997 lidí.

A. Porter počítá, kdyby se ostatní půda posud nevzdělaná k stejnému vzdělání přivedla a kdyby se stejnou měrou jako posud v jejím zlepšení pokračovalo, že by vydala jistě potravy pro 8,726.000 lidí. A hospodáři znalci tvrdí, kdyby celé Anglicko bylo tak dobře vzděláno jako Northumberland a Lincoln že by vydalo ještě jednou tak velkou úrodu jako posud. Zvláště pak Skotsko dospělo již k takové dokonalosti v rolnictví že se snad za nejlépe vzdělanou zemi na světě a výnos půdy její v poměru k přirozenosti za největší kterýž se vůbec zná, pokládati může.

Mnohý se bude ptáti jakou cestou angličtí hospodáři došli k tak velikému výnosu rolí svých? Není zde úkolem našim podávati pravidla dokonalejšího hospodářství; nicméně několika slovy k oné otázce odpovíme. Přišlit Angličané k veliké úrodě své cestou právě optačnou, než ta jakou u nás hospodáři obyčejně mnoho obilí docíliti chtějí. Zdá se to

protímluv ale je to pravda: aby vyvedli více obilí, dělali z rolí luka, kdežto naši luka zorávají. Že tímto způsobem zároveň také mnoho dobytka uživila a z něho ten náramný výnos docíliti mohli o němž se mnohému hospodáři našemu ani nezdá, snadno se pochopí. Ale louky Angličanův jsou ovšem také něco jiného než naše. U nás mnohý hospodář myslí, že je louka jen tak ledabylo místo kde sama od sebe tráva roste, to jest kde roste bez práce, jak říkáme z božího nadělení; a slušně mohli bychom se mnohého sedláka u nás ptáti, proč jeden kus svého pozemku jmenuje lada a druhý pastviště, proč třetímu říká úhor a čtvrtému louka když to má všechno jedno a o jedno se tak málo stará jako o druhé. Angličan dává si s loukou svou více práce než s polem; neustále hnojí, rozhrabuje, posypá, rovná, válcuje a zavlažuje; ale z toho také ten náramný a spolu výborný výnos anglických luk, a ta jich krása a bujná zelenost v celém světě nevidaná, již si představití ani nemůže kdo jí neviděl.

Dále bychom se mohli zmíniti o jiných postupech v hospodářství ang. o spojování malých polností odstraněním mezí, a tak řeč. velkém hospodářství vůbec. Jedna z nejmocnějších podpor hospodářství je však pilné a nákladné mrvení; za příklad služ zde jen guano (mrva z ptačích trusů nalézaná u velikém množství na některých ostrovech tichého oceanu). Tento přiváží se každým rokem u větší míře do Angličan. Roku 1841 přišlo do Anglicka 7 lodí s nákladem 1.733 tůn guana, r. 1845 již 683 „ „ 220.934 „ „ a přívoz ten neustále roste. Též podobně počalo se od r. 1800 zhusta užívatí mouky z kostí, a Anglicko kupuje jí mnoho od jiných zemí pro své hospodářství. Netřeba vykládati že všickni národové, kteříž své kosti do ciziny prodávají, jednají právě tak pošetilé, jako každý hospodář který mrvu prodává, místo co by jí na vlastní pole dal.*)

Při veliké poptávce po mouce z kostí, jakáž je v Anglicku, dobývají jich ještě jiným způsobem. Z četných stad divokého dobytka, kteréž se v Americe zabíjeli prvé jen k

*) Bohužel dopouští se také naše vlast toho nerozumy, že kosti a spodium z cukráren do ciziny prodává.

vůli kožím, sbírají se nyní pilně kosti na povětří zbělalé, a přivázejí se do Angličan.

Drainage, jež má za účel docílení rovnováhy ve vláze polní a oteplení spodních vrstev zakládáním podzemních stružek neb trativodů z pálených trub, není také již u nás věc neznámá ač se v zavádění jejím staly posud takorka jen začátky. Anglické hospodárství, kdež drainage všeobecně zavedena, získalo jí prospěchů až k neuvěření velikých.

Opírajíce se o první rozsáhlejší zkušenosti v této věci nabyté, povolili sněmové anglický a belgický veliké sumy k podpoře všeobecného závodu drainage, příklad kterýž se i jiným národům velice poroučeti může.

Tyto jsou mimo hojné kapitály a výtečné nástroje všeho druhu hlavní původové znamenité výrobnosti anglického rolnictví.

§ 142.

Některé tyto příklady uvedli jsme toliko za důkaz ze zkušenosti, že rolnictví při zvelebení průmyslu netoliko zanedbávati se nemusí, ba že vedlé něho ano hlavně jeho pomocí také výrobnost lidská, vzhledem na dobývání potrav velice zvýšiti se dá, ano v skutku již se zvyšuje a s postupem vzdělanosti bohda všude pokračovati bude.

Z uvedených příkladů dá se vším právem aspoň tolik souditi, že se lidstvo v celku na dlouho ještě nemusí nedostatku výživy obávati, ješto se posavadní nestejnost v postupu výroby vzhledem potrav a vzhledem jiných statků, silně narovnatí dá. Mnozí se hrozí již pouhé drahoty; vysoká cena potrav, s rozmnožením výrobků jiných obyčejně spojená, nesmí se ještě nazývati drahotou, anebo jinými slovy: drahota není vždycky obtížnou. Ten kdo mnoho výrobků vyvede, může jich snadno mnoho za výživu svou dáti, a ač musí dáti dělník anglický jednou tolik za libru masa jako náš, předece ho dvakráté tolik požívá a není mu tak drahé jako našemu, poněvadž více než dvakráté tolik vydělá než náš dělník.

V celku nevede teda ona namítka proti rozmnožení výroby průmyslní k tomu, abychom výroby této umenšili, nýbrž

jediné k tomu, abychom výroby v potravních nezanedbávali, anobř ji raději stejnou měrou rozmnožiti se snažili.

Kdyby pak ostatně v této věci konečná meze další výroby bližší byla než hranice výroby průmyslné, nevyplývá z toho ještě nikterak, že by bylo radno aby se za tou příčinou výroba průmyslu stavila a nebo ve přirozené mocnosti vývoje svého zdržovala. V tom že jistých věcí nemohu dosíci nad jistou míru, neleží zajisté žádná překážka proč bych se nemohl snažiti, abych dosáhl aspoň jiných věcí tak mnoho jak se mi líbí a co jich síly moje dobytí mnohou. Jeť to ostatně zákon přirozený, že se lidstvo nemnoží více než jemu míra prostředkův výživy v každé době dovoluje. Byť by se teda lidstvo v některé, zajisté na tisíce let od nás vzdálené době rozmnožovati přestati muselo pro nedostatečnost výroby potravy, zůstane vždy ještě pravdou, že rozmnožováním jiných výrobků své ostatní potřeby vždy lépe opatří a tudy větší výrobností blahobyť svůj byť i ne na všech, aspoň na jedné straně podporovati bude.

§ 143.

Druhá a snad důležitější i často opakovaná námitka proti našemu mínění je tato: Když se výroba náramně rozmnoží povstávají pro přílišné množství zboží mnohá neštěstí, jakož jsou hlavně převraty obchodní. Továrníci nenalezají více kupců na zboží své aneb musejí prodat pod cenou výrobní, to jest se ztrátou. Z toho následují banquerotty a mizina fabrikantů i kupců, stávky díla ve fabrikách, neštěstí tolika od nich a z výdělků dělníkův se živících rodin řemeslnických a jiných. Bezdělnost nutí dělníka k žebrotě, kteráž přecasto bývá původem mravní jeho náklady a mnohých zločinů. Konečně dávají takové převraty podnět k nepokojům, z nichž vyplývá opět stavení živnosti všech tříd obyvatelstva a tudy záhuba všeobecného blahobytu. Netřeba nám choditi pro příklady toho do Francouz aneb do Angličan: měli jsme jich nejednou sami před očima, jako npř. následkem převratů obchodních obyčejných při fabrikách na kartouny.

Nechcemeť pravdy těchto nešťastných úkazů nikterak upíratí, ale pravíme že všechna tato neštěstí jen omylem samému rozvoji výroby se připisují. Chyba těch kteříž tak smýšlejí spočívá hlavně v tom že pokládají za pravidlo stálé, všeobecné, co je jen výjimkou a buď neštěstím nebo chybou jednotlivců.

Když jen jediná větev průmyslu výrobky své jedním rázem nesmírně rozmnoží, může z toho ovšem povstati převrat a záhuba mnohých. Dejme tomu, aby dílny soukenické najednou zdvojnásobily výrobu svou, aniž by pak bohatství společnosti rovnou měrou postoupilo, pak se ovšem výroba ukáže býti přílišnou a ostatní třídy společnosti, nevyrobivše více statků než obyčejně, nebudou míti co by za nové, nad obyčej vyrobené sukno dali. Polovice vyrobeného sukna zůstane neprodána na skladě u továrníka, neprodali se za polovičnou cenu, a jestliže tento nevyrobil jednou tak lacině jako loni, musí z toho vyplývati jeho ztráta a snad i záhuba. To zde ale leží jediné v tom, že v ten čas kde jedni výrobu svou znamenitě rozmnožili, druzí zůstali na starém místě státi, nevyvedouce žádných nových výrobků, jež by mohli dáti na výměnu; a to dokazuje jen tolik, že rozmnožení výroby v tom čase nebylo pravidelné a dobře sporádané. Zároveň ale potvrzuje úkaz takový to co nás národní hospodárství učí: že není každá práce užitečná, to jest že není každé hotovení nebo přidělávání statků pravou výrobou. Ptáme se můželiž se příliš mnoho užitku způsobiti, anebo příliš mnoho hodnot čili věcí hodných a cenných utvořiti? Zajisté ne! Výroba ale, jak my slovu tomu rozumíme, znamená tvoření nových užitečností, nových hodnot; nemůže teda býti nikdy příliš veliká. Hotovení věcí, kterýchž nikdo nechce, po nichž není poptávky, není teda pravou výrobou v našem smyslu. Může se teda někdy ovšem příliš mnoho některého zboží zhotoviti; tak se stává když fabrikanti zhotovili tak mnoho tovaru, že z nedostatku poptávky v ceně padne; pak se okáže že tovar ten má menší cenu než látky a výlohy k je-

ho vyrobení zpotřebované, z čehož se vidí, že zde fabrikanté nevyvedli nových užitečností neb nových hodnot, jedním slovem že vlastně nevyrobili, nýbrž naopak vlastně hodnoty zmařili.

Rovněž tak jako fabrikant může příliš mnoho zboží zhotoviti, může kupec na některý trh příliš mnoho zboží přivéztí a následkem ceny takto snížené, ztrátu utrpěti; ale nikdo neřekne zajisté, že chybil, když přivezl nad obyčej mnoho zboží tam, kde může mnoho prodat. Chyba jest jen v tom, že továrník nebo kupec neuměli uvážiti cenu tovaru svého a náklad výrobní, aneb potřebu a výrobní sílu jiných lidí; a z těchto bludů povstala jich záhuba neb ztráta. Takovým omylům opřeme se platně jen rozšířením vědomostí mezi živnostníky neb i to patří k hlavním vědomostem fabrikanta, mnoholi tovarů s prospěchem zhotoviti může. Vyrobiti, to jest s prospěchem hotoviti, může se bez konce. Když ale fabrikant nezhotoví zboží právě potřebné, v pravý čas, na pravém místě, vyplyne z toho ztráta pro něho. Tato ztráta ale nemluví proti rozmnožení výroby; slušně praví jeden francouzský ekonomista: „*Ríci někomu, střešte se veliké výroby, je jakoby kupci řekl chraňte se, aby ste příliš mnoho neprodal.*“

§ 145.

Když teda důmyslný Sismondi *) a za ním někteří jiní praví, že fabriky naše příliš mnoho zboží vyrobují, a že již následkem toho musí prodati zboží své laciněji než jim přišlo, odpovíme na to: že tito fabrikanté a kupci kteří tím ztrátu utrpěli, měli lépe znáti stav a položení oněch národů pro něž byli zboží svoje ustanovili.

Namítka ta dokazuje jediné to že je k fabrikaci potřeba mnoha rozličných známostí zemí a národů a jich bohatství. Neb cizí národ nemůže koupiti výrobků cizích, leč za výrobky své. Kdo myslí jinak je pošetilý, a kdyby nebylo takových pošetilých fabrikantů a kupců, přestala by všecka stížnost na přílišnou výrobu.

*) *Nouveaux principes d' économie politique.* str. 364.

§ 146.

Ze všech řečených nehod, jichž ostatně nikterak nezapíráme, dá se teda pronesti rozsudek jediné proti chybám výroby, nikoli ale proti rozmnožování stupnitému, pořádnému a souměrnému všech větví výroby; neb kdykoli nové množství výrobků vyvedu a jiní ze své strany též podobně učiní, nemůže výroba má, nalézajíc dostatečné příležitosti k výměně, býti přílišnou, anobrž bude pramenem mého i všeobecného bohatství. I sedlák trpívá někdy při veliké a všeobecné úrodě, maje podniknouti tolikere daně, jiná břemena a výlohy ze skrovného toho výnosu jakýž mu při láci obilí zbývá; nicméně žádají všickni lidumilové hojně úrody; a tak i jinde, a v každém průmyslu rozumným způsobem hojně výroby žádati musíme, pokud budeme vidět lidí špatně ošacených, majících bídný příbytek, a špatnou neb nedostatečnou potravu, neuvěříme slovům Sismondihovo *) jenž praví, že rozmnožení výrobků ve společenství je mnohem větší než potřeby lidské; anobrž budeme vždy věriti, že prostředek přirozený a nejjistější proti nouzi a nedostatku zůstane věčně rozmožení výroby, a sice rozmnožení takové, až bude s to podati výrobků všeho druhu s potřebu všem lidem. Kdoby ještě tvrditi chtěl, že je výroba příliš veliká a tudy škodná, tomu by se dalo na to odpovědět, že by teda muselo býti všeobecnstvu užitečno, aby se spálily šaty, nástroje a jiné zboží; aby se rozbořily domy i nářadí, a obilí aby se do vody hodilo; pokud ale neuvidíme aby lidé rozumní tak činili, neuvěříme že by byla výroba příliš veliká. Z celé namítky a příkladů uvedených zachováme si jen to poučení, že je vždy potřeba k tomu hledět aby výroba byla pravidelná a souměrná a aby se veškerenstvo výrobků co do způsobu srovnávalo se spotřebou společenstva.

§ 147.

Zmínili jsme se že převraty obchodní, přílišné nahromadění tovarů na některém trhu, a ztráta z toho pro ně-

*) L'augmentation des produits dans la société est beaucoup plus grande que celles des besoins.

kteřé plynoucí, má příčinu svou vezdy v nedostatku neb opozdilosti výroby v jiných větvích a u jiných lidí, aneb v neumělosti a nerozvážlivosti výrobníků nebo kupců. Toto je pravidlo všeobecné. Časem ale stávají se podobné převraty z příčin politických, nebo skrze rozkazy vládní, skrze nevčasně nebo nemoudře celní zákony a pro války mezi národy.

Takových pak úkazů bude tím řidčeji vidati, čím lépe národové poznají, že jsou všickni vespolek bratří a až lidé i vlády skutkem uznají pravdu kterouž hlásají nynější učitelé národního hospodářství: že každý pokrok jednoho, spolu i všem bratřím je k užitku a že všickni své bohatství a blahobyť nejlépe rozmnožují nikoli když si vespolek závidí a proti sobě vojny strojí, jako posud, ale raději, když každý bude pilně vyrobovati to, co dle okolností svých vlastních neb země své s nejlepším prospěchem vyrobiti může, a když pak jedni s druhými svobodně a bratrsky vyměňovati budou statky jichž každý nabyli výrobou svou rovněž v největší hojnosti jako v nejlevnější ceně.

§ 148.

Taková výroba musí všemožnou hojností i láci svou, jakož přirozeno, blahobyť lidstva vždy víc a více množiti; nesmíme však zapomínati, co svrchu praveno, že rozmnožením dostatku bude se vždy množiti i obyvatelstvo, jehož množení by zase dostatek vyvážilo a pak by nebylo z pouhého rozmnožení výroby žádného prospěchu: jediný teda prostředek jimž se dá pojistiti lidstvu dostatek a blahobyť je rozmnožení výrobnosti člověka čili výrobní síly samé, tak aby množství výrobků jež jednotlivec zhotoviti dovede, vždy zrůstalo; tak dojdeme tam, aby průmysl nejen zadost učinil potřebám nutným, ale aby byl tak úrodným, by poskytoval při menším namáhání již tolik výrobků, aby ti, kteříž nyní těžkým jhem denní práce uhnětení celý věk svůj trávití musí, aspoň část svého času zvelebení duše a vzdělání ducha svého věnovati mohli.

Tato schopnost průmyslu aby uvolnil člověka od těžkých robot a ducha jeho neodvislým učinil, od potřeb tělesných, jest vedlé hmotného klopocení a časem soběckého bažení po zisku kteréž bývají obyčejnými jeho příměty, vznešenější a jako duševní stránkou jeho, objevující plné příbuzenství jeho se samou přirozeností člověka, kterýž je též zároveň duch i tělo : a ve stupnitém, denně úplnějším dosažení onoho uvolnění ducha lidského spočívá důstojnost a svatost jeho povolání.